

УДК 342.8

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-10-6**Шевчук Віталій Андрійович,**

аспірант кафедри публічного права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID ID: 0000-0001-8935-4259

ПРЕВЕНЦІЯ У ВИБОРЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті досліджується феномен превенції виборчих конфліктів як ключового елементу забезпечення демократичного виборчого процесу. Автор розкриває правову природу превентивної діяльності у сфері виборів, звертаючи увагу на її значення для зміцнення довіри до виборчих інституцій. Здійснено порівняльний аналіз міжнародного досвіду країн із перехідною демократією (зокрема, Ботсвани, Непалу, Індонезії), які успішно імплементували превентивні механізми, такі як медіація, діяльність виборчих омбудсманів, онлайн-платформи скарг. Обґрунтовано, що превенція є не лише способом уникнення виборчих криз, але й стратегічним інструментом формування інклюзивного політичного процесу. Визначено основні передумови ефективної реалізації превентивних механізмів: незалежність виборчих комісій, прозорість процесу, активна участь громадянського суспільства та інформування виборців.

Особливу увагу приділено питанню ролі виборчого правосуддя у запобіганні конфліктам. Автор наголошує, що виборчі інститути повинні не лише реагувати на вже вчинені порушення, а й запроваджувати систему раннього попередження спорів. Такий підхід дозволяє забезпечити стає функціонування виборчої системи та формує довіру до демократичних процедур. Зроблено висновок, що превентивна діяльність має поєднувати правові, організаційні та соціально-комунікаційні інструменти, що у комплексі створює нову політичну культуру відповідальності та поваги до верховенства права.

У статті також підкреслюється важливість міжнародного досвіду та його адаптації до українських реалій. Зокрема, проаналізовано ефективність впровадження превентивних механізмів у країнах із постконфліктним минулим, де виборчі процеси часто ставали джерелом політичної нестабільності. Показано, що саме превентивні заходи, побудовані на інституційній незалежності, діалозі та правовій визначеності, є запорукою політичної стабільності й легітимності влади.

У підсумку робота акцентує увагу на тому, що превенція у виборчому процесі не може розглядатися як додатковий або допоміжний механізм, адже вона є системо утворюючим елементом функціонування демократичних виборів. Її інтеграція у виборче законодавство сприяє зниженню конфліктності, забезпеченню верховенства права, підвищенню легітимності виборів та формуванню умов для розвитку сталих демократичних інститутів.

Ключові слова: превенція, виборчі спори, виборче правосуддя, демократичні вибори, альтернативне вирішення спорів.

Shevchuk V. A. Prevention in electoral legislation: theoretical and practical aspects

The article examines the phenomenon of electoral conflict prevention as a key element in ensuring a democratic electoral process. The author reveals the legal nature of preventive activities in the electoral sphere, emphasizing their significance in strengthening public trust in electoral institutions. A comparative analysis of international experiences in transitional democracies—particularly Botswana, Nepal, and Indonesia—demonstrates the successful implementation of preventive mechanisms such as mediation, the activities of electoral ombudsmen, and online complaint platforms. It is argued that prevention is not only a way to avoid electoral crises but also a strategic tool for building an inclusive political process. The study identifies the main prerequisites for the effective implementation of preventive mechanisms: the independence of electoral commissions, transparency of procedures, active participation of civil society, and adequate voter education.

Special attention is given to the role of electoral justice in preventing conflicts. The author highlights that electoral institutions should not only react to violations once they occur but should also introduce early warning systems for disputes. Such an approach ensures the sustainable functioning of the electoral system and strengthens trust in democratic procedures. The paper concludes that preventive measures must combine legal, institutional, and socio-communicative instruments, which together help create a new political culture of responsibility and respect for the rule of law.

The article also emphasizes the importance of drawing on international experience and adapting it to the Ukrainian context. In particular, it analyzes the effectiveness of preventive mechanisms in post-conflict countries, where

electoral processes often acted as triggers of political instability. The findings demonstrate that preventive actions built on institutional independence, dialogue, and legal certainty represent a solid foundation for achieving political stability and enhancing the legitimacy of elections.

In conclusion, the research stresses that prevention in the electoral process should not be regarded as an additional or auxiliary instrument but rather as a system-forming element of democratic elections. Its integration into electoral legislation contributes to reducing conflicts, ensuring the rule of law, enhancing electoral legitimacy, and creating the necessary conditions for the development of sustainable democratic institutions.

Key words: *prevention, electoral conflicts, electoral justice, democratic elections, electoral disputes, alternative dispute resolution.*

Актуальність проблеми. Виборчий процес – це основоположний елемент функціонування будь-якої демократичної держави. Саме тому питання удосконалення виборчого процесу, зокрема в частині запобігання виборчим конфліктам, набуває особливої актуальності у сучасних політичних умовах.

У світовій практиці превенція виборчих спорів визнана однією з фундаментальних передумов забезпечення чесності, прозорості та легітимності виборів. Зважаючи на зростання політичної активності, суспільства та низький рівень довіри до державних інституцій, навіть незначні процедурні порушення здатні викликати глибокі конфлікти. З огляду на це, запобігання виборчим спорам стає не лише правовим, а й суспільно-політичним інструментом стабілізації політичного процесу.

Актуальність дослідження також підсилюється сучасними викликами, серед яких є розмитість межі між правовим і політичним полем під час виборів. За таких умов впровадження превентивних механізмів, що ґрунтуються на діалозі, медіації, незалежному моніторингу та прозорій роботі виборчих комісій, стає невід’ємною складовою розвитку сталих демократій.

Досвід країн із перехідною демократією, який проаналізовано у цьому дослідженні, свідчить про те, що саме в умовах постконфліктного чи авторитарного минулого запобігання виборчим конфліктам вимагає системного та інклюзивного підходу. Зокрема, реформування виборчого законодавства, створення незалежних виборчих комісій, навчання учасників виборчого процесу – усе це доводить, що превенція може бути ефективним інструментом підвищення довіри та зниження рівня конфліктності.

Інтеграція елементів виборчого правосуддя в усі етапи виборчого циклу дозволяє запобігати правопорушенням ще до їх виникнення. Такі інструменти, як виборчі омбудсмани, онлайн-платформи скарг, консультативні служби та широка участь громадянського суспільства, не лише мінімізують ризики суперечок, а й сприяють формуванню нової політичної культури, в основі якої – повага до права, прозорість і відповідальність.

Таким чином, тема запобігання виборчим конфліктам є надзвичайно актуальною як для країн із усталеною демократичною системою, так і для тих, що перебувають на шляху до її формування. У сучасному глобальному контексті демократичні вибори повинні не лише відображати волевиявлення народу, але й бути джерелом політичної стабільності та суспільної злагоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана нами тематика викликає неабиякий інтерес серед науковців, зокрема Чудик Н.О., Кожура Л.О., Лещенко О.Д., Саркісян В.М., Батана Ю.Д. Це зумовлюється дискусіями, що відбуваються на конференціях, круглих столах тощо. Зокрема увага проблематики цього дослідження широко вивчається у світовій правозастосовній практиці, що і зумовлює її подальший розвиток.

Метою дослідження є з’ясування правової природи превенції виборчих конфліктів, аналіз існуючих превентивних механізмів у виборчому процесі та вивчення міжнародного досвіду їх впровадження для розробки рекомендацій щодо вдосконалення системи виборчого правосуддя в умовах перехідної демократії.

Виклад основного матеріалу дослідження. В контексті актуальності обраної тематики хочемо також звернути увагу, що так зване «виборче правосуддя», яке є основою для вирішення виборчих спорів включає також попередження таких порушень до їх виникнення та передбачає альтернативні механізми розв’язання виборчих суперечок на всіх етапах виборчого процесу [1].

Важливо наголосити, що ефективна система виборчого правосуддя має не лише реагувати на вже вчинені порушення, а й діяти на упередження. Саме попереджувальна функція системи є критично важливою для зниження рівня конфліктності під час виборів. У цьому аспекті запровадження альтернативних механізмів розв’язання виборчих суперечок – таких як медіація, виборчі омбудсмани,

консультаційні платформи – дає змогу оперативно вирішувати спори без потреби у тривалих судових процесах.

Крім того, створення справедливої правової основи можливе лише за умови широкої участі усіх зацікавлених сторін – політичних партій, громадських організацій, медіа та виборців – у процесі формування та оновлення виборчого законодавства. Ухвалення рішень на основі діалогу та досягнення суспільного консенсусу знижує ризики оскарження та сприяє прийняттю встановлених правил усіма учасниками процесу.

Також, особливу увагу слід приділяти доступності правового захисту. Система має бути побудована таким чином, щоб кожен громадянин, який вважає, що його виборчі права порушено, мав реальну змогу звернутися до незалежного та неупередженого органу, що забезпечить своєчасний і ефективний захист. Простота й зрозумілість процедур, чітке регламентування строків розгляду справ і відкритість діяльності органів з вирішення спорів – усе це формує довіру до виборчого процесу в цілому [1].

Отже, превенція у виборчому процесі – це не лише засіб уникнення конфліктів, а й інструмент зміцнення демократичних засад держави. Інтеграція ефективної, доступної та прозорої системи виборчого правосуддя на всіх етапах виборчого циклу є запорукою підвищення легітимності виборів, збереження політичної стабільності та забезпечення верховенства права в демократичному суспільстві.

Поняття «превенція» дедалі частіше використовуються в адміністративному праві, зокрема в контексті забезпечення законності під час виборчого процесу. За останні роки з'явилася низка наукових досліджень, присвячених цій темі. Хоча ці терміни є відносно новими, сама суть превентивної діяльності – як попереджувальної, спрямованої на запобігання правопорушенням – давно застосовується правоохоронними органами. У виборчому процесі превенція набуває особливого значення, оскільки передбачає вжиття своєчасних заходів для недопущення адміністративних або кримінальних порушень виборчого законодавства. Сьогодні превентивна діяльність активно розвивається, охоплюючи різні форми взаємодії з громадськістю, моніторинг інформаційного простору та забезпечення публічного порядку під час виборів.

Згідно зі словником іншомовних слів, слово превенція з латинської мови перекладається як, попередження, а превентивний – запобіжний, на нашу думку, у розумінні попередження або ж недопущення певного явища чи події [2]. Далі, аналізуючи наукові джерела як національного так і іншомовного походження, відзначимо, що відсутнє чітке визначення поняття превенції у виборчому процесі. Науковці лише дотично надають характеристику цьому правовому явищу.

Цікавою є думка Чудик Н.О., яка погоджується із Кожура Л.О., що превенція у виборчому процесі це є частиною охоронної діяльності, що здійснюються державою в особі її органів з метою виявлення та попередження порушень прав громадян варто [3, с. 121; 4].

Далі, Лещенко О.Д. у своєму авторефераті наголошує на тому, що під превентивною функцією слід розуміти перш за все як напрямок юридичного впливу, що націлено на недопущення або ж запобігання порушень виборчого процесу, виборчих прав і законних інтересів громадян України [4].

При вивченні превенції у виборчому законодавстві, не можна оминати думку Саркісяна В.М. Зокрема його теза щодо розуміння попереджувальної або превентивної функції, яке полягає у тому, що наявність громадського контролю за виборами є стримувальним фактором до вчинення різного роду порушень виборчого законодавства України [6]. Однак вважаємо за необхідне не погодитись із такою позицією.

Для аргументації нашої тези у попередньому абзаці відзначимо, про думку Батана Ю.Д., що превентивний механізм виборчого права – це перш за все система заходів, спрямована на запобігання порушенням законодавства, шляхом правового та інституційного регулювання ще до виникнення порушень [7].

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що під превентивними заходами у виборчому процесі справді слід розуміти перш за все комплексну діяльність, що буде спрямована на захист прав та законних інтересів громадян шляхом інституційного втручання або ж правового регулювання. Вважаємо, що такий підхід більш комплексно розкриває досліджуване значення та дає підґрунтя для його подальшого дослідження.

Вагоме значення дослідженню запобігання виборчим конфліктам приділяє Європейський центр підтримки виборів (ECES). Цей проєкт має на меті зміцнення потенціалу громадянського суспільства

та державних структур у сфері врегулювання виборчих спорів, а також створення так званої Обсерваторії виборчих конфліктів як системи раннього попередження. Додатково відзначимо, що одним з ключових інструментів проєкту стали навчальні програми BRIDGE та LEAD, які охоплюють тематику демократичного врядування, лідерства та управління конфліктами. Більше ніж 800 осіб пройшли навчання, серед яких 250 стали сертифікованими тренерами. Кожна з 14 країн-учасниць SADC отримала національний план дій, що базувався на глибокому аналізі потреб, потенціалу та вразливих місць виборчої системи [8].

Однією із країн учасниць проєкту, особливе значення має досвід Ботсвани, яка впродовж майже 50 років демонструє приклад мирних демократичних виборів. Незважаючи на використання виборчої системи FPTP, яка потенційно може спричиняти нерівність представництва, країна зберігає високий рівень політичної стабільності. Водночас, певні структурні проблеми, як-от гендерна нерівність, домінування однієї партії, нерівний доступ до ресурсів і виклики у сфері етнічного представництва, свідчать про необхідність подальших реформ і впровадження альтернативних механізмів врегулювання виборчих спорів.

Досвід PEV SADC демонструє ефективність стратегічної співпраці між регіональними структурами, громадянським суспільством та дослідницькими інституціями. Зокрема, створення Обсерваторії виборчих конфліктів, яка включає дослідників із різних країн, дозволяє накопичувати дані, аналізувати тенденції та формувати превентивні стратегії для зниження рівня конфліктності.

На основі аналізу досвіду південноафриканських країн можна виокремити такі ключові механізми запобігання виборчим спорам. Зокрема, це зміцнення статусу виборчих комісій, чітке нормативне регулювання їх діяльності, а також прозора діяльність органів адміністрування виборів. Наступним чинником є впровадження механізмів медіації, консультаційних платформ, виборчих омбудсманів, що дозволяють оперативно вирішувати суперечки без судового втручання. Третій етап полягає у інформування виборців щодо їхніх прав, процедур голосування, ролі виборчих органів та способів захисту своїх прав. На завершення слід вести мову про залучення політичних партій, громадських організацій, ЗМІ та громадянського суспільства до формування та вдосконалення виборчої системи [8].

На нашу думку, забезпечення ефективної, прозорої та доступної системи виборчого правосуддя на всіх етапах виборчого циклу є основою не лише для запобігання конфліктам, а й для підвищення довіри до виборчого процесу, легітимності результатів та сталого розвитку демократії.

Доволі цікавою склалась політична ситуація у Непалі у 2007-му році. Урядом були запроваджені масштабні політичні реформи, спрямовані на подолання історичної нерівності та залучення маргіналізованих груп до процесів державного управління. Ці зміни стали можливими внаслідок глибокої соціально-політичної трансформації, яку спричинив затяжний внутрішній збройний конфлікт. З 1996 до 2006 року Непал перебував у стані громадянської війни між урядовими силами та маоїстськими повстанцями. Основними вимогами повстанців були соціальна справедливість, ліквідація феодальної системи, рівність прав для жінок, етнічних меншин, кастово пригноблених спільнот (зокрема далитів) та мешканців регіонів, що традиційно були виключені з політичного життя [9].

Після підписання Всеохопної мирної угоди (Comprehensive Peace Agreement) у 2006 році почався новий етап демократичного реформування країни. Було скасовано абсолютну монархію, створено Тимчасовий парламент і оголошено про скликання Установчих зборів, які мали підготувати нову Конституцію. У цей період зросла політична активність громадянського суспільства, зокрема жіночих, етнічних, регіональних та правозахисних організацій, які вимагали інклюзивного представництва у всіх гілках влади. У 2007 році в Тимчасовій Конституції Непалу були закріплені етнічні та соціальні квоти: у рамках пропорційної виборчої системи. Списки кандидатів мали обов'язково враховувати зазначені категорії, а центральна виборча комісія перевіряла відповідність цим вимогам [9].

Беручи до уваги вищеописану ситуацію, відзначимо, така зміна у політичному житті країни зменшила соціальну напругу і зміцнила легітимність демократичного процесу у постконфліктному періоді.

Наступний приклад – політична реформа Індонезії 1999-го року. Перш за все відзначимо, що з 1966 року Індонезією правив режим президента Сухарто, який базувався на авторитарному контролі однієї правлячої партії. Протягом десятиліть вибори мали декоративний характер, а влада залишалась зосередженою в руках політичної та військової еліти. Описана вище реформа стала наслідком

економічної кризи 1997–1998 років та масових протестів зі сторони суспільства, щодо покращення якості демократичних процесів в середині країни. У відповідь на суспільні вимоги, уряд ініціював реформу виборчого законодавства, яка передбачала заснування незалежної Національної виборчої комісії (КРУ) та скасування низки обмежень для створення політичних партій [10].

Наслідком вищеописаних дій стали вибори 1999 року, які завершили період авторитаризму та започаткували демократичний розвиток країни. Так само, чи не вперше за десятиліття громадяни змогли реально вплинути на вибори політичної еліти країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. По-перше, превенція виборчих конфліктів є необхідною умовою ефективного функціонування демократичної виборчої системи. Упровадження попереджувальних механізмів, таких як медіація, консультативні платформи, інститути виборчих омбудсманів, дозволяє значно знизити рівень політичної напруги та забезпечити своєчасне реагування на потенційні порушення.

По-друге, ефективна система виборчого правосуддя повинна не лише забезпечувати розгляд уже наявних спорів, але й передбачати систему раннього попередження конфліктів. Така система повинна базуватися на принципах прозорості, доступності, професійності та незалежності.

По-третє, важливим чинником зниження рівня конфліктності є залучення всіх учасників виборчого процесу – виборчих органів, політичних партій, громадянського суспільства та засобів масової інформації – до процесу формування та вдосконалення виборчого законодавства. Саме це забезпечує суспільний консенсус і прийняття правил гри всіма сторонами.

По-четверте, міжнародний досвід доводить, що у країнах із перехідною демократією впровадження превентивних механізмів дозволяє не лише уникати виборчих криз, а й формувати нові інституційні підходи до демократичного врядування. Приклад Індонезії, яка після десятиліть авторитаризму змогла реалізувати демократичні вибори 1999 року, є свідченням ефективності таких підходів.

Отже, превенція у виборчому процесі – це не просто технічний чи юридичний інструмент. Це стратегічний напрям розвитку політичної системи, який дозволяє забезпечити верховенство права, підвищити довіру громадян до інституцій та зміцнити основи демократичного правопорядку.

Література

1. Electoral Justice: The International IDEA Handbook. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Stockholm, 2010. URL: <https://www.idea.int/publications/catalogue/electoral-justice-international-idea-handbook>
2. Словник іншомовних слів. *Академік*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14862&action=show>
3. Кожура Л. О. Адміністративно-правовий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 35. Ч. 1. Т. 2. С. 119–122.
4. Чудик Н. О. Адміністративно-правове забезпечення виборчого процесу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Західноукраїнський національний університет, Національний авіаційний університет, МОН України. Київ, 2021. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/53452/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A7%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D.%D0%9E..pdf (дата звернення: 22.05.2025).
5. Лещенко О. Д. Виборчі спори в Україні: конституційно-правовий аспект. Автореф. дис. на здоб. наукового ступеня канд. юр. наук. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c9c311e-88a0-4d1d-8eaa-c681a7089d61/content> (дата звернення: 22.05.2025).
6. Саркісян В. М. Роль громадського контролю за виборами в протидії кримінальним правопорушенням виборчого законодавства України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. Вип. 2 (20). С. 126–132. URL: <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1331/1333> (дата звернення: 22.05.2025).
7. Батан Ю. Д. Превентивний механізм виборчого права. *Принципи сучасного конституціоналізму та Основний Закон України (IX Тодиківські читання)* : збірник тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 4-5 листопада 2016) / За заг. ред. проф. А. П. Гетьмана. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків : ТОВ «Видавництво „Права людини“», 2016. С. 124–125. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/64e6cb88-a9d6-4266-b028-c9690f55442f/content> (дата звернення: 22.05.2025).
8. Preventing and Mitigating Electoral Conflict and Violence: Angola. ECES, 2018. URL: <https://www.eces.eu/template/PEVSADC%2028-08-2018%20light.pdf>
9. Neelam Dhanushe. Gender Quotas and Women's Political Representation in Nepal. ResearchGate. 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/392331977_Gender_Quotas_and_Women's_Political_Representation_in_Nepal

10. Report on the 7 June 1999 Parliamentary General Election and Recommendations for 2000. IFES, 1999. URL: <https://www.ifes.org/publications/report-7-june-1999-parliamentary-general-election-and-recommendations-electoral-reform>

References

1. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2010). *Electoral justice: The International IDEA handbook*. International IDEA. <https://www.idea.int/publications/catalogue/electoral-justice-international-idea-handbook> [in English].
2. *Slovník inšomovnykh slov* [Dictionary of foreign words]. (n.d.). Akademik. Retrieved August 22, 2025, from <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14862&action=show> [in Ukrainian].
3. Kozhura, L. O. (2015). Administratyvno-pravovyi zakhyst ta bezpeka: poniattia ta spivvidnoshennia [Administrative and legal protection and security: Concept and correlation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law], 35(1, Vol. 2), 119–122 [in Ukrainian].
4. Chudyk, N. O. (n.d.). *Administratyvno-pravove zabezpechennia vyborchoho protsesu v Ukraini* [Administrative and legal support of the electoral process in Ukraine]. *Candidate's thesis*. VUNU Institutional Repository. Retrieved August 22, 2025, from https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/53452/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A7%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BA%20%D0%9D.%D0%9E..pdf [in Ukrainian].
5. Leshchenko, O. D. (n.d.). *Vyborchi spory v Ukraini: konstytutsiino-pravovyi aspekt* [Electoral disputes in Ukraine: Constitutional and legal aspects]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. ONUA Institutional Repository. Retrieved August 22, 2025, from <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c9c311e-88a0-4d1d-8eaa-c681a7089d61/content> [in Ukrainian].
6. Sarkisian, V. M. (2020). Rol hromadskoho kontroliu za vyboramy v protydii kryminalnym pravoporushenniam vyborchoho zakonodavstva Ukrainy [The role of public control over elections in countering criminal offenses in electoral legislation of Ukraine]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava* [Philosophical and methodological problems of law], 2(20), 126–132. Retrieved from: <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1331/1333> [in Ukrainian].
7. Batan, Yu. D. (2016). *Preventyvnyi mekhanizm vyborchoho prava* [Preventive mechanism of electoral law]. *Pryntsypy suchasnoho konstytutsionalizmu ta Osnovnyy Zakon Ukrainy (IKH Todykivs'ki chytannya)* : zbirnyk tez naukovykh dopovidey i povidomlen' Mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi (m. Kharkiv, 4–5 lystopada 2016) / Za zah. red. prof. A. P. Het'mana. Natsional'nyy yurydychnyy universytet imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv : TOV «Vydavnytstvo „Prava lyudyny“» S. 124–125. Retrieved from: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/64e6cb88-a9d6-4266-b028-c9690f55442f/content> [in Ukrainian].
8. European Centre for Electoral Support (ECES). (2018). *Preventing and mitigating electoral conflict and violence: Angola*. ECES. Retrieved from: <https://www.eces.eu/template/PEVSADC%2028-08-2018%20light.pdf> [in English].
9. Neelam, Dhanushe. (2025). *Gender quotas and women's political representation in Nepal*. ResearchGate. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/392331977_Gender_Quotas_and_Women's_Political_Representation_in_Nepal [in English].
10. International Foundation for Electoral Systems. (1999). *Report on the 7 June 1999 parliamentary general election and recommendations for 2000*. IFES. Retrieved from: <https://www.ifes.org/publications/report-7-june-1999-parliamentary-general-election-and-recommendations-electoral-reform> [in English].

Дата надходження статті: 30.06.2025

Дата прийняття статті: 28.07.2025

Опубліковано: 23.09.2025